

UWARUNKOWANIA PRODUKCJI MLEKA NA DOLNYM ŚLĄSKU

Danuta Mierzwa

Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu
Kierownik katedry: dr hab. Barbara Kutkowska, prof. nadzw. UP

Słowa kluczowe: spółdzielnia, Wspólna Polityka Rolna, kwotowanie produkcji mleka, wzrost zrównoważony

Key words: cooperative, Common Agricultural Policy, milk quota system, sustained development

S y n o p s i s: W opracowaniu przedstawiono trzy kwestie: predyspozycje regionu do produkcji mleka, charakterystykę skupu i przetwórstwa oraz przemiany organizacyjno-produkcyjne w gospodarstwach rolnych w związku z przystąpieniem Polski do UE i wprowadzeniem systemu kwot mlecznych. Pomimo predyspozycji regionu dolnośląskiego do produkcji mleka oraz dużej chłonności aglomeracji wrocławskiej, przetwórstwo mleka upadło. Przyczyny tkwią w dużym rozdrobnieniu gospodarstw, dla których produkcja mleka stała się nieopłacalna, zaś duzi producenci woleli podjąć współpracę z przetwórcami prywatnymi i dużymi spółdzielniami spoza regionu. Pod względem produkcji i przetwórstwa mleka Dolny Śląsk został zepchnięty na dalekie pozycje w kraju. W dużej mierze do takich przemian w regionie przyczynił się również system kwotowania mleka.

WSTĘP

Rejon Dolnego Śląska pod względem kultury rolniczej i produktywności należy do przodujących w kraju. Posiada dobre warunki do hodowli bydła mlecznego, lepsze od przeciętnych w Polsce, dzięki wysokiemu udziałowi łąk i pastwisk w strukturze użytkowania gruntów. W województwie występują również korzystne warunki do uprawy kukurydzy z przeznaczeniem na kiszonkę stanowiącą podstawowe źródło pasz objętościowych. Rejony górskie i podgórskie są dobrym zapleczem do chowu bydła zarówno mlecznego, jak i mięsnego.

Analiza porównawcza regionu i Polski wykazała, że Dolny Śląsk gorzej niż przeciętnie w kraju wykorzystuje posiadany potencjał hodowlany. Struktura stada krów nie koresponduje z potencjalnymi możliwościami hodowli i chowu wynikającymi z posiadanego areалу łąk i pastwisk. W 2005 r. udział trwałych użytków zielonych (TUZ) w strukturze użytków rolnych (UR) Dolnego Śląska wynosił 16,5%. Spośród 16 województw, województwo dolnośląskie plasuje się na 13 miejscu z 2,7% udziałem w krajowym pogłowie i 2% udziałem w krajowej produkcji mleka. Wynika z tego, iż tkwią w regionie duże rezerwy chowu krów. W miastach mieszka około 72% ludności, co sprawia, że województwo jest zaliczane do jednych z najbardziej zurbanizowanych, a rynek aglomeracji wrocławskiej należy do najbardziej chłonnych. Prognozy spożycia mleka i jego przetworów do 2010 r. wykazują wzrost (w stosunku do roku bazowego 2000) spożycia mleka – o 24,6%, napojów mlecznych i jogurtów – o 123,5%, mleka

zagęszczonego – o 7%, serów twardych – o 23,2%, serów dojrzewających – o 86,5%, masła – o 8%, co stanowi w ekwiwalencie mleka wzrost o 32% [Mierzwa 2003].

Pomimo tych sprzyjających warunków do produkcji mleka oraz chłonności rynku, zakłady zajmujące się jego przetwórstwem upadły. Dzisiaj wszyscy zadają sobie pytanie – jak to się stało? Istotnym elementem przemian w rolnictwie regionu było przystąpienie Polski do UE i wprowadzenie systemu kwotowania.

Celem artykułu było ukazanie: (1) predyspozycji regionu do produkcji mleka, (2) wielkości skupu i przetwórstwa mleka na tym terenie, (3) przemian organizacyjno-produkcyjnych, które dokonały się w gospodarstwach mlecznych w związku z przystąpieniem Polski do UE i wprowadzeniem systemu kwot mlecznych.

METODYKA BADAŃ

Studia literatury dotyczyły charakterystyki rolnictwa w badanym regionie oraz zagadnień związanych z kwotowaniem produkcji mleka. Zakres badań empirycznych obejmował indywidualne gospodarstwa rolne położone na Dolnym Śląsku, objęte kontrolą wartości użytkowej bydła. Szczegółowym obserwacjom poddano 32 indywidualne gospodarstwa o różnych wielkościach stad. Grupa A obejmowała gospodarstwa do 9 krów, grupa B od 10 do 19, grupa C od 20 do 49 oraz grupa D – 50 i więcej krów.

Okres objęty analizą to lata 2003-2005. Po zgromadzeniu materiału źródłowego dokonano jego przetworzenia i interpretacji za pomocą metody dedukcji i indukcji oraz statystyki opisowej. Uzyskane wyniki przedstawiono za pomocą technik tabelarycznych i graficznych.

UWARUNKOWANIA PRODUKCJI MLECZARSKIEJ

W pogłowie bydła zarówno w kraju, jak i regionie obserwuje się stały jego spadek już od 1980 r. Liczba krów w Polsce w 2005 r. wynosiła 2795 tys. szt., natomiast na Dolnym Śląsku 54,3 tys. szt. Szczegółowe zmiany w pogłowie bydła i krów przedstawia tabela 1. Najwięcej gospodarstw utrzymujących krowy było w grupie obszarowej od 5 do 10 ha UR (27,8%). W gospodarstwach tych znajdowało się jednak 15,1% ogólnego pogłowia krów. Najwięcej krów w ogólnej liczbie gospodarstw znajdowało się w grupie obszarowej 50 i więcej ha (33,7%). Takich gospodarstw było zaledwie 3,2% (rys. 1).

Tabela 1. Pogłowie bydła w latach 2003-2005

Wyszczególnienie	Wielkości w czerwcu roku					
	2003		2004		2005	
	tys. szt.	%	tys. szt.	%	tys. szt.	%
Polska						
Bydło:	5488,9	100,0	5353,4	100,0	5483,3	100,0
w tym: krowy	2897,4	100,0	2795,9	100,0	2795,0	100,0
w tym: krowy mleczne	2875,9	100,0	2769,5	100,0	2751,7	100,0
Dolny Śląsk						
Bydło:	135,9	2,47	124,4	2,32	123,3	2,24
w tym: krowy	61,8	2,13	55,7	1,99	54,3	1,94
w tym: krowy mleczne	59,6	2,07	53,0	1,91	52,8	1,91

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 1. Struktura gospodarstw i krów według grup obszarowych w woj. dolnośląskim [%]

Źródło: Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych, województwo dolnośląskie. PSR 2002 r., Urząd Statystyczny, Wrocław 2003.

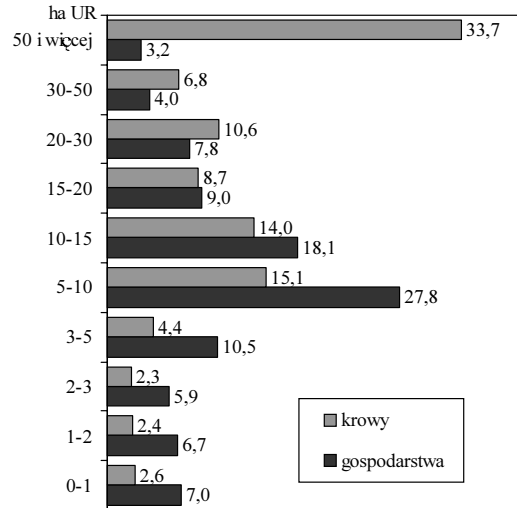

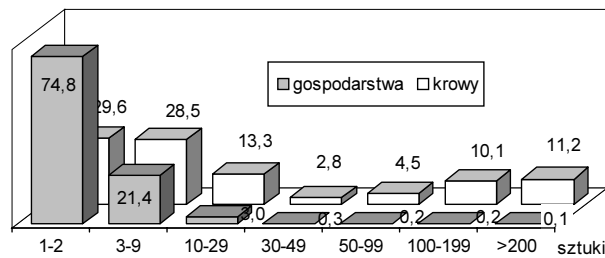
Tabela 2. Średnia wydajność mleczna krów Dolnego Śląska na tle Polski w latach 2003-2005

Wyszczególnienie	Wydajność mleczna w l/krowę w roku		
	2003	2004	2005
Polska	3969	4082	-
Obory pod kontrolą użytkowości	5851	6152	6319
Dolny Śląsk	4388	4228	-
Obory pod kontrolą użytkowości	6258	6681	7172

Źródło: Rynek mleka 2005; Gandecka i in. 2004.

Rysunek 2. Struktura gospodarstw i krów według skali chowu i krów według skali chowu w woj. dolnośląskim [%]

Źródło: opracowanie własne oraz Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych, województwo dolnośląskie. PSR 2002 r., Urząd Statystyczny, Wrocław 2003.

Analizując gospodarstwa zajmujące się produkcją mleczną, pod względem skali chowu krów można stwierdzić, że największa liczba krów (29,6%) znajdowała się w gospodarstwach 1-2 krowich. Duża część pogłowia znajdowała się też w gospodarstwach posiadających od 3 do 9 sztuk (28,5%). Na uwagę zasługują gospodarstwa od 10 do 29 krów, które można uznać za rozwojowe. Obejmowały one 13,3% ogółu pogłowia krów (rys. 2) [Mierzwa 2005].

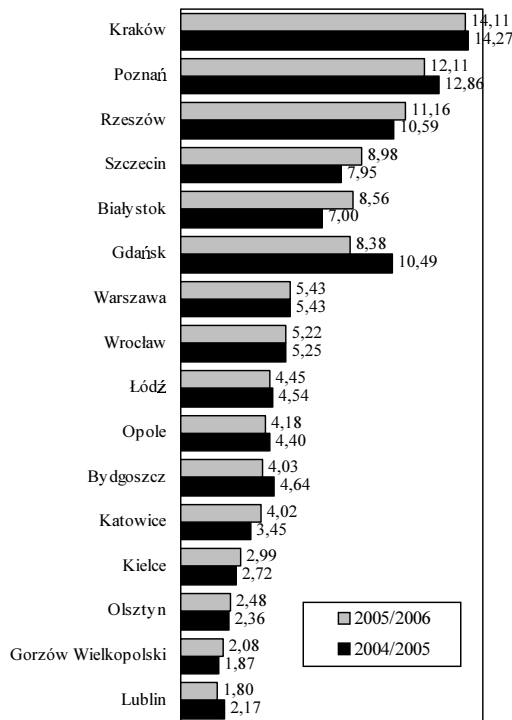
Ubytek krów rekompensuje zwiększająca się od 1994 r. przeciętna wydajność mleczna krów, co jest wynikiem postępującej specjalizacji gospodarstw. W 2004 r. przeciętny udój od 1 krowy wynosił 4228 l i był wyższy od krajowego o 3,6%. Znacznie wyższe wydajności osiągnęły obory pod kontrolą użytkowości (tab. 2).

Poziom produkcji mleka nie zawsze jest zbieżny z poziomem skupu mleka, czyli tzw. towarowością. Produkcja mleka w województwie dolnośląskim w 2005 r. wyniosła 228,2 mln ton, co stanowiło tylko 2,01% produkcji krajowej (tab. 3). Udział gospodarstw indywidualnych w produkcji mleka ogółem wynosił w 2004 r. 68,6% [Rolnictwo... 2005]. Produkcja oraz skup mleka w woj. dolnośląskim było jednym z najmniejszych w skali kraju. Łączna ilość mleka wprowadzona do obrotu przez dolnośląskich dostawców hurtowych stanowiła w roku kwotowym 2005/2006 – 2,03%, a dla dostawców bezpośrednich 5,22% (rys. 3 i 4). Producenci nie wykorzystali również całości przyznaných limitów.

Tabela 3. Produkcja i skup mleka Dolnego Śląska na tle Polski w latach 2003-2005

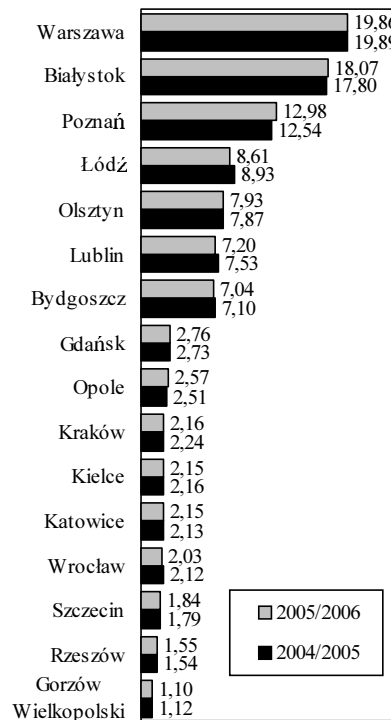
Wyszczególnienie	Produkcja mleka			Skup mleka			
	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2006
Polska							
w mln t	11 546,0	11 477,6	11 350,4	7 316,0	7 769,3	7 535,4	7 406,4
w %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dolny Śląsk							
w mln t	258,2	232,4	228,2	158,3	164,9	127,3	171,9
w %	2,23	2,02	2,01	2,16	2,12	1,68	2,32

Źródło: Rynek mleka 2005; Rocznik statystyczny województw. GUS, Warszawa 2004; Rolnictwo w I półroczu 2005 r. GUS, Warszawa 2005.

Rysunek 3. Porównanie wielkości przyznanych indywidualnych ilości referencyjnych (IIR) dostawcom hurtowym w roku kwotowym 2004/2005, 2005/2006 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Agencji Rynku Rolnego.

Rysunek 4. Porównanie wielkości przyznanych indywidualnych ilości referencyjnych (IIR) dostawcom bezpośrednim w roku kwotowym 2004/2005, 2005/2006 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Agencji Rynku Rolnego.

**SKUP MLEKA PRZEZ PODMIOTY
SKUPUJĄCE NA TERENIE DOLNEGO
ŚLĄSKA**

Analizując skup i przetwórstwo mleka przez dolnośląskie zakłady mleczarskie zauważa się bardzo niekorzystną dla nich tendencję wywozu mleka poza region (tab. 4 i 5). W 2006 roku na 48 podmiotów 34 pochodziło spoza terenu Dolnego Śląska

Tabela 4. Zmiana liczby podmiotów skupujących współpracujących z Oddziałem Terenowym (OT) Agencji Rynku Rolnego we Wrocławiu w latach 2004-2006 (stan an 1 kwietnia)

Rodzaj podmiotu	Liczba podmiotów w roku		
	2004	2005	2006
podmioty z OT	21	16	14
ppodmioty spoza terenu OT	25	35	34
Razem	46	51	48

Źródło: dane Agencji Rynku Rolnego 2006.

Tabela 5. Skup mleka przez podmioty skupujące na terenie Dolnego Śląska w roku referencyjnym 2004/2005 i kwotowym 2005/2006

Rok kwotowy	Skup ogółem w tonach	Skup przez podmioty z woj. dolnośląskiego		Skup przez podmioty spoza woj. dolnośląskiego	
		tony	%	tony	%
2004 /2005	166 336,8	68 206,4	41,00	98 130,4	59,00
2005 /2006	171 979,2	56 332,6	32,76	115 646,6	67,24

Źródło: dane Agencji Rynku Rolnego 2006.

skupując i przetwarzając 67,24% mleka. Na 14 podmiotów dolnośląskich 6 zajmowało się tylko skupem. Pozostałe 8 prowadziło również przetwórstwo i borykało się z poważnymi kłopotami finansowymi. Można domniemywać, że jeżeli w dalszym ciągu utrzyma się taka tendencja, to przetwórstwo mleka w regionie dolnośląskim zaniknie.

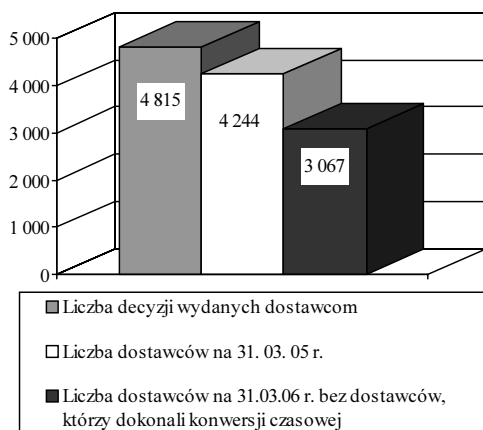
Dało się również zauważyć, że duzi producenci (było ich tylko 13,0%, a wytwarzali 67,24% mleka) w większości współpracowali z zakładami prywatnymi i z dużymi spółdzielniami spoza terenu OT ARR Wrocław, natomiast drobni – z upadającymi spółdzielniami dolnośląskimi. Zatem przyczyn upadku spółdzielni w regionie można upatrywać w niechęci do współpracy z nimi dużych producentów mleka.

PRZEMIANY ORGANIZACYJNO-PRODUKCYJNE W BADANYCH GOSPODARSTWACH

W analizowanych grupach gospodarstw obserwowano, że wraz ze wzrostem liczby krów w gospodarstwie zmieniał się poziom zmechanizowania procesu produkcji. Podmioty z mniej licznym stadem (grupy A i B) nie inwestowały w rozbudowę oraz wyposażenie i dominował tam typ obory tradycyjnej. Niepewność zbytu oraz niesatysfakcjonująca cena mleka uzyskiwana w tych obiektach uniemożliwiała podjęcie działań inwestycyjnych. Gospodarstwa te rezygnowały z produkcji mleka. Świadczy o tym ubytek dostawców mleka w ciągu 2 lat o 28% (rys. 5).

W grupie B, C i D najwyższy udział w strukturze dochodu rolniczego miała sprzedaż mleka – ponad 60% (tab. 6). Na wysokość wyników ekonomicznych miała też wpływ skala produkcji oraz ceny skupu produktów rolniczych. W analizowanym okresie najniższe ceny za mleko uzyskiwali rolnicy z grupy A, a najwyższe z grupy D.

Średni miesięczny przychód ze sprzedaży mleka kształtował się na poziomie od 1200 zł (grupa A) do ponad 30 000 zł (grupa D). Wynikało to z dużej produkcji oraz możliwości zagwarantowania regularnych i wysokiej jakości dostaw mleka. Dostawcy ci stali się przez

to atrakcyjnymi dla czołowych prywatnych przetwórców mleka (Zott, Danone) oraz dla dużych spółdzielni mleczarskich znajdujących się poza województwem dolnośląskim.

Rysunek 5. Porównanie liczby dostawców na Dolnym Śląsku w roku referencyjnym, roku kwotowym 2004/2005, 2005/2006
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Agencji Rynku Rolnego

Tabela 6. Wybrane wyniki ekonomiczne oraz ceny 1 litra mleka w zł

Wyszczególnienie	Wielkości w roku w grupie gospodarstw z liczbą krów											
	2003				2004				2005			
	A do 9	B 10-19	C 20-49	D 50 i więcej	A do 9	B 10-19	C 20-49	D 50 i więcej	A do 9	B 10-19	C 20-49	D 50 i więcej
Dochód rolniczy netto [zł/1 ha UR]	453	707	2549	3122	4743	1002	2934	37654	477	1839	3000	3799
Dynamika 2003 =100	100	100	100	100	110,48	157,96	119,53	121,18	114,00	186,46	123,03	101,27
Struktura dochodu rolniczego [%]												
Produkty roślinne	20,01	10,98	19,67	5,72	24,80	7,00	16,94	5,07	17,10	12,87	18,98	5,10
Inwentarz żywy	50,47	24,40	10,76	8,15	52,22	16,91	8,25	10,95	47,46	11,78	8,00	10,83
Mleko	29,52	64,63	69,57	86,13	22,99	76,09	74,81	83,97	35,44	75,34	73,02	84,08
Cena [zł/l]	0,59	0,79	0,80	0,89	0,60	0,84	0,88	0,97	0,63	0,94	0,96	0,99

Źródło: opracowanie Tratwał-Uglis 2006.

LIMITOWANIE PRODUKCJI MLEKA W ŚWIETLE OPINII ROLNIKÓW

Opinie producentów mleka na temat wprowadzonego systemu kwotowania produkcji mleka są zróżnicowane (tab. 7). Największe obawy, co do swojej przyszłości mieli producenci mleka z grupy A. Zdecydowanie lepiej przyszłość postrzegali właściciele gospodarstw z grupy D. Tutaj obawy swe wyraziło jedynie 60% badanych.

Reasumując, wraz ze wzrostem liczby krów w stadzie, obawa właścicieli produkujących mleko była coraz mniejsza. Związane jest to ze skalą produkcji oraz możliwością zapewnie-

nia dużych dostaw do zakładów przetwórczych. Gospodarstwa małe obawiają się natomiast, że nie znajdą odbiorców na swój surowiec. Dowodem na to jest stopniowe wycofywanie się małych gospodarstw z produkcji towarowej.

PODSUMOWANIE

Transformacja systemowa i przystąpienie Polski do UE spowodowały wiele zmian w produkcji i przetwórstwie mleka. Szczególnie duże zmiany w sensie negatywnym

zaszły w regionie Dolnego Śląska. W systemie gospodarki centralnie sterowanej produkcja mleka opierała się w 60% na własności państwowej. W momencie transformacji nastąpił drastyczny jej spadek. Duże rozdrobnienie gospodarstw oraz postawy zarządów spółdzielni spowodowały upadek przetwórstwa i zepchnięcie regionu pod tym względem na dalsze pozycje. Wiązało się to również z przystąpieniem Polski do UE i przyjęciem systemu kwotowania. Produkcja mleka u małych producentów stanowiła niewielki udział w osiąganym dochodzie rolniczym. W związku z tym zaczęli się oni wycofywać z tej produkcji. Dużi producenci podjęli współpracę z przetwórcami prywatnymi i dużymi spółdzielniami spoza województwa. Równomierny rozwój regionu został więc zachwiany.

Tabela 7. System kwotowania produkcji mleka w opinii rolników

Wyszczególnienie	Udział odpowiedzi w grupie [%]			
	A do 9 krów	B 10-19 krów	C 20-49 krów	D 50 i więcej krów
Znajomość mechanizmu działania kwotowania produkcji mleka				
Tak	50,0	66,7	81,8	80,0
Nie	50,0	33,3	18,2	20,0
Czy system wpływa korzystnie na rozwój produkcji mlecznej?				
Tak	0,0	41,7	18,2	20,0
Nie	100,0	58,3	81,8	80,0
Czy obawia się o swój los jako producenta mleka?				
Tak	100,0	75,0	63,6	60,0
Nie	0,0	25,0	36,4	40,0

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

LITERATURA

- Gandecka E., Jendrysiak-Lipieta G., Kozubowski M. 2004: Informacja o wynikach prac hodowlanych nad doskonaleniem pogłowia bydła w 2003 r. na terenie Dolnego Śląska. Regionalne Centrum Hodowli Zwierząt w Poznaniu – Biuro we Wrocławiu.
- Mierzwa D. 2003: Restrukturyzacja i perspektywy rozwoju spółdzielni mleczarskich regionu dolnośląskiego na tle rozwiązań francuskich. *Zeszyty Naukowe AR* we Wrocławiu, Nr 463, Rozprawy, 178.
- Mierzwa D. 2005: Kwoty mleczne a rozwój sektora mleczarskiego na Dolnym Śląsku. Regionalny Związek Hodowców Bydła i Producentów Mleka we Wrocławiu, Biuletyn, Wrocław.
- Rocznik statystyczny województw. 2004: GUS, Warszawa.
- Rolnictwo w I półroczu 2005 r. 2005: GUS, Warszawa.
- Rolnictwo w województwie dolnośląskim w 2003 r. 2004: Urząd Statystyczny, Wrocław.
- Rynek mleka. 2004: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa, kwiecień.
- Rynek mleka. 2005: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa, październik.
- Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych, województwo dolnośląskie. PSR 2002 r. 2003: Urząd Statystyczny, Wrocław.
- Tratwal-Uglis N. 2006: Kwoty mleczne a możliwości rozwoju gospodarstw rolnych na Dolnym Śląsku.) AR Wrocław, (maszynopis).

Danuta Mierzwa

THE CONDITIONS OF MILK PRODUCTION IN LOWER SILESIA

Summary

The paper describes the purchase and processing of milk in the province of Lower Silesia it aims to analyze the organization and production transformations that took place at dairy farms following the introduction of the milk quota system. Despite Lower Silesia potential for milk production and localization nearby the city of Wrocław, milk processing in the region collapsed. It was brought about, among others, by small sizes of the milk producing farms. The system of milk quota forced a lot of farmers to specialize in a given area of production, as only big amounts of sold milk ensure the profitability of its production. Thus small suppliers had to give up milk production. The number of suppliers fell and those who have left had to transport their milk to big cooperatives and private processing companies from outside the region. That is why Lower Silesia region occupies the last positions in the country with regard to the size of production and processing of milk.

Adres do korespondencji:
dr hab. Danuta Mierzwa prof. nadzw. UP
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Pl. Grunwaldzki 24 A; 50-363 WROCLAW
tel. (071) 3201790
e-mail: mierzwa@ekonom.ar.wroc.pl